

החפירות ליד הכותל המערבי לאור ההלכה

לאורך החפירות הארכיאולוגיות סמוך לחומה הדרומית של הר הבית, וסמוך לכותל המערבי, נסתפקתי בזה, אם חופר בקרקע המקדש, ועושה בורות שיחין ומערות, אם הוא עובר על לאו דלא תעשו כן לה' אלקיכם.

וצדדי הספק בזה הם, דהא בע"ז מ"ה ע"א, אמרינן: עכו"ם העובדים ההרים והגבעות הם מותרין ומה שעליהם אסורין. ופירש רש"י ז"ל — דמחובר לאו עכו"ם הוא, ולכן מותרין ההרים לזרוע ולהצוב אבנים מהם דמחובר לא מתסר, ובתוס' שם, ד"ה אלהיהם, הקשו על דברי רש"י מהא דקיי"ל דעובדיהם בסייף, ואם נימא דלאו עכו"ם הוא אמאי עובדיהם בסייף? ומפרש התוס', בשם ר"ת, דודאי עכו"ם מקרי, ותקרובתם אסורה, ולכן עובדיהם בסייף. והא דדרשינן „ולא ההרים אלהיהם" קאי אאבד תאבדון, כלומר שאין צריך לעקור ההרים, וכיון שבמחובר ליכא עשה דאבד תאבדון, אע"ג דאיכא עלה שם ע"ז, יש לומר דבמחובר ליכא לא תעשה דלא תעשו כן דהרי התורה אמרה אבד תאבדון את כל המקומות האלה לא תעשו כן לה' אלקיכם, ואם במקום שיש מצוה לאבד ע"ז על זה יש לנו לאו שלא לאבד מקומות במקדש, א"כ גם גבי מחובר כמו שלא נכלל באבד תאבדון, אינו נכלל גם בלא תעשו כן לה' אלקיכם.

ואם כן, אם אדם חפר ברצפת העזרה, אף שדוד קידש הרצפה עד תוכם, כמבואר זבחים כ"ד, אף על פי כן ליכא ל"ת דלא תעשו. ובודאי הגותך רצפה, דהיינו הרובדיו, בודאי איכא ל"ת דלא תעשו, כיון דרצפה יש בה בודאי עשה דאבד תאבדון, בעבודה זרה, דיש בה הפיסת יד אדם, כמבואר שם בגמ' בע"ז.

המנחת חינוך, מצוה תל"ז, הביא בשם משנת חכמים שכתב, שהנותץ אבן מהמקדש, חוץ ממה שעוברין בלא תעשה דלא תעשו כן לה' אלקיכם, עוברין גם בעשה ד„מקדשי תראו" מורא מקדש.

והרמב"ם כתב, בפרק א' מבית הבחירה הלי' י"ז: „וכן הנותץ אבן אחת מן המזבח או מכל ההיכל או מבין האולם למזבח דרך השחתה לוקה, שנאמר ונתצתם את מזבחותם וכו', לא תעשו כן לה' אלקיכם". ובהלי' יסודי התורה פרק ו' הלי' ז': „הסותר אפילו אבן אחת דרך השחתה מן המזבח, מן ההיכל, או משאר עזרות לוקה וכו'". ובכסף משנה כתב שם שאין לתמוה על רבנו שכתב או מן ההיכל או מבין האולם ולמזבח דמשמע דוקא הני, אבל עזרות לא, ובהלי' יסודי התורה כתב שגם על העזרות לוקה. וצריכים לומר שהרמב"ם

בהל' ביהב"ח סמך על מה שכתב כבר בהל' יסודי התורה, שגם על העורות, אם סותר אבן אחת, לוקה.

ועיין באור שמת, פ"א מהל' ביהב"ח הט"ז, שמביא לשון תוספתא במכות כמ"ש הרמב"ם כאן בבית הבחירה, ולשון ספרי, פרשת ראה, כמו שכתב בהל' יסודי התורה שגם על העורות חייב.

ולפי זה, נראה, דדוקא על העורות וכנ"ל לוקה אבל על חר הבית בודאי לא יתחייב, אם נותץ אבן משם!

והנה הרמב"ם כתב בהל' בית הבחירה פרק ז': מצוה לירא מן המקדש שנאמר ואת מקדשי תראו, ואי זו היא יראתו לא יכנס אדם להר הבית במקלו או במנעל שברגליו וכו' ואין צריך לומר שאסור לרוק בכל הר הבית, והוא מגמ' ברכות ג"ד. מבואר, דמצות מורא מקדש חלה גם כן על הר הבית ולפי מה שהבאנו ממשנ"ח דגם הנותץ אבן ממקדש עובר בעשה דאת מקדשי תראו דהוא מורא מקדש, נמצא דהנותץ אבן מהר הבית, אף אם לא יעבור באיסור לאו דלא תעשון כן לה' אלקיכם, אבל מ"מ יעבור על איסור עשה דאת מקדשי תיראו, ודוק

ולפי זה, יש להוסיף יותר, דאפילו נגיד דחופר בקרקע המקדש ועושה בורות שיחין ומערות דאין איסור לאו דלא תעשון כן לה' אלקיכם, כיון שמחובר לא נכלל באבד תאבדון. אינו נכלל גם בלא תעשון כן לה' אלקיכם, דזה רק על איסור לאו, אבל מה שנכלל בעשה דמקדשי תראו, מורא מקדש, בזה עובר, אם חפר ועשה בורות ומערות במקום המקדש, מטעם שאין כאן מורא מקדש, ועובר בעשה דאת מקדשי תראו.

ולפי זה בחופר על יד הכותל המערבי, שזה חלק מהר הבית, הוא עובר בעשה דאת מקדשי תראו שבוה כלול הר הבית גם כן, כמו שביארתי לעיל. וכן כתב בשו"ת עמק הלכה, חלק א"ח סי' נ"א, שהסביר את הספרי בפרשת „ראה", דלא אמרו אלא בהיכל ועזרה אם נתץ לוקה, ולא בהר הבית, אבל איסורא אית בהו אפילו בהר הבית. והוא הדין לבית הכנסת, לדעת המרדכי, מגילה, פרק בני העיר.

והנה הפרי מגדים במשבצות זהב, לא"ח סי' קנ"ג, כתב: דע כי קדושת בית הכנסת ומדרש מדרבנן הוא ולא מן התורה ועיין בר"ן מגילה, גבי מתנה במאי תפקע, (דף כ"ו ב') סיים דקדושת בית הכנסת מדרבנן עיי"ש. ובסי' קנ"א כתב: ודע דמורא מקדש מצות עשה הוא, רמב"ם פרק ז' מהל' בית הבחירה, אבל מורא בית הכנסת מדרבנן הוא, ואהי להם למקדש מעט. ומיהו משום נדר יש לומר דבר תורה הוא אלא אם כן התנו דאו ליכא משום נדר, ואפי"ה בישובן לא מהני תנאי מדרבנן, ע"כ. ובאשל אברהם סי' קנ"ב ס"ק ו', כתב: ואני מסופק אם גותץ אבן מבית הכנסת או בית המדרש, דרך נתיצה והשחתה, אם לוקה, דומיא דמקדש, דלא תעשו כן לה' אלקיכם לאו דוקא מקדש, ונפקא מיניה אם מפסל לעדות, וצ"ע עכ"ל.

וביראים סי' ת"ט כתב: מורא מקדש, ויראת מאלקיד, צוה בהכנס אדם למקדש או בית הכנסת או לבית המדרש שינהג בהם מורא וכיבוד דכתיב בפרשת

בהר סיני את שבתותי תשמרו ומקדשי תראו, לא ממקדש אתה ירא אלא ממי שהזהיר על המקדש, פירוש מן הקב"ה, ומצינו בית הכנסת ובית המדרש שנקראו מקדש דתניא בתורת כהנים והשימותי את מקדשיכם, מקדש מקדשי, מקדשיכם לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות, ואמרינן במגילה פרק אחרון ואחי לכם למקדש מעט בארצות אשר הדחתים שם ואמר שמואל בר יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל, למדנו כשאמרה תורה את מקדשי תראו שבתי כנסיות ובתי מדרשות בכלל, והמורא מה הוא אינו מפורש במקרא ופירשו חכמים כל אחד לפי סברתו לפי חומר קדושתו. וכו' עכ"ל.

והאשכול ת"א ס"י כ"ד כתב: ויש מי שאומר שאסור לנתוץ ולהרס דבר שבבית הכנסת מה שאינו לצורך בנין כיון דהשוו חכמים קדושתו למקדש עכ"ל.

ובתועפות ראם כתב דלשיטת היראים אין צריך לומר דהשוו חכמים כיון דמן התורה הוא כך, דקדושת בית הכנסת זה מן התורה לפי היראים, ובגמל אשכול כתב על היראים הזה שלא מצא לו חבר דבית הכנסת קדושתו מן התורה יהא, מיהו אף לפי דעת היראים אין קדושתו שוה כמה שכתב, ופרשו חכמים כל אחד לפי סברתו לפי חומר קדושתו, הרי דאין חומר קדושתו שוה. ולפי זה אין לתפוס על שיטת היראים מהא דתניא בתוספתא דמגילה אבני היכל ועורות שגפגמו ושנגממו אין להם פדיון, ואם כן מ"ש בית הכנסת דחלופא וזבינא שריי, וזה מה שהקשה הרמב"ן, והביאו הר"ן במגילה. ומוזה הוכיח דאין קדושתו מן התורה, דבאמת לאו לכל דבר שוה בית הכנסת ובית המדרש להר הבית הלשכות ועורות אע"ג דכולם קדשי מדאורייתא. וכן בתשובות ר' בנימין, ס"י ו', דקדושת בית הכנסת מדאורייתא. ומה שהוכיח עוד שם הרמב"ן איך יכולים למכור ע"י ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר אפילו למשתי ביה שכרא שפיר דמי, כתב דזה לא ראייה שהרי אפילו במקדש עצמו אמרינן חמדין שלא הוצרכו לציבור יכולין לשנות, דלב בית דין מתנה עליהם עיי"ש בדבריו.

עכ"פ ביראים בסי' שס"ו כשמבאר את הלאו דלא תעשו כן לה' אלקיכם הזכיר רק את דברי הספרי פרשת „ראה“: מגין לנותן אבן מן ההיכל מן המזבח או מן העזרה שהוא עובר בל"ת וכו', ולא הזכיר בית הכנסת, דאע"ג דבית הכנסת קדושתו מן התורה, זה רק לענין מצות עשה של מורא שנאמרה במקדש, ולא לענין לעבור בלאו דלא תעשו כן לה' אלקיכם. ובמצוה ת"ט, לענין המצוה של יראת המקדש, מזכיר גם כן בתי כנסיות ובתי מדרשות שקדושתם מן התורה, ויש עליהם גם מצות עשה לירא מפניהם כמו מקדש. והסברא מחייבת לחלק בזה, דאפילו הר הבית לא נתרבה ללאו דלא תעשו כן לה' אלקיכם, וקדושת בית הכנסת בית המדרש אף דהם מן התורה, אבל לא מקודשים יותר מהר הבית. אבל גבי מצות יראת המקדש דגם הר הבית נתרבה י"ל דגם בתי כנסיות ומדרשות נתרבו ויש עליהם מצות מורא וכיבוד מן התורה.

בכל זאת מבואר בשיטת היראים דמצות מורא בבתי כנסיות ובהר הבית היא מן התורה. וכמו שכתבתי לעיל, ומפני זה יש לאסור חפירות בהר הבית, ועל יד הכותל המערבי, כיון שמבטלים בזה מצות מורא המקדש.

ואולי יש לחלק לפי היראים שהבאתי שיש מדרגות של קדושת, דהמקדש והעזרות נתקדשו בקדושת מחנה שכינה לכן אסור לגתוך מהם אבן, מן התורה, אבל הר הבית אף על גב דנתרבה לדין מצות מורא זה רק לענין שלא יכנס במנעלים שברגליו, ואסור לרוק, ועוד דברים. אבל לחפור בהר הבית אולי אין איסור עשה. אבל מ"מ הסברא מחייבת כיון שזה מקלקל את המקום הקדוש, ק"ץ שחלה על החופרים מצות מורא, כמו שכתב בעל משנת חכמים.

ואולי נאמר, כיון שחופרים גם ע"מ למצוא שם את השייכות של עם ישראל לארץ הקודש, ולמקום המקדש, וזה כדי להראות לעמים את השייכות ההיסטורית של עם ישראל לארצינו הקדושה, אין זה נקרא חופר דרך השחתה אלא דרך כבוד לעמינו, ומעיד על נצח ישראל. וא"כ, אין אפילו איסור לחפור במקדש גופא מטעם שאין זה דרך השחתה, ואין כאן איסור עשה של יראת המקדש, כיון שזה מרים את כבוד ישראל לעיני העולם, ותעודה היסטורית לעמנו. וראיה מתרמב"ם בפרק א' מהל' בית הבחירה הל' י"ו, כתב: וכן הגותץ אבן אחת מן המזבח או מן ההיכל, "דרך השחתה" לוקה וכו' ע"כ. אם כן, מפורש דהלאו דלא תעשון כן לה' אלקיכם זה רק דרך השחתה!

וכן הגר"א מוילנא בהגהותיו על ש"ע, א"ח סי' קנ"ב הביא את הגמ' ב"ב דף ג' ע"ב: ובבא בן בוטא היכי אסביה ליה עצה להורדוס למסתרא לבית המקדש והאמר רב חסדא לא לסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריחא וכו'. והגמ' לא שאלה איך הוא סתר את בית המקדש הא עבר על לאו דלא תעשון כן לה' אלקיכם. מוכח מזה כיון שהוא סתר על מנת לתקן, ולעשות בנין יותר מפואר אין כאן איסור לאו כלל, וכל שכן שאין איסור עשה של מורא המקדש, כיון שעשה לתקן ולפאר המקדש.

ובדברי המשנת חכמים רציתי לתרץ קושית הבית-יצחק, א"ח סי' י', שהעיר על רש"י, ערכין דף ו', בלשון שני, דשם שלא במקומו לא קדוש, דתנן היה כתוב על ידות הכלים ועל כרעי המטה יגוד ויגנוז. ופירש רש"י בלשון שני: „לישנא אחרינא, שם שלא במקומו כגון על גבי קורות וכלים לא קדיש, דלא הוי מקומו אלא על הניר ושיכתוב המקרא עם השם כנתינתו, אבל שם לבדו הוי שלא במקומו ולא קדיש", ע"כ. ואם כן מאי דאיתא בגמ' סוכה נ"ג, בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעא למשטפא עלמא אמר דוד מי איכא דידע אי שרי לכתוב שם אחספא ונשדיה בתהומא וכו' ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים לעשות שלום לכל העולם על אחת כמה וכמה ע"כ. ותקשה הבית-יצחק לפי שיטת רש"י, למה לדוד הק"ו, כיון דכתב השם אחספא היינו שלא על מקומו ולא קדיש כלל, דאין קדושת שם רק על הנייר וככתיבתו בספר ז' ומה שלרש"י שם שנכתב על הכלים יגנוז לא הוה אלא מדרבנן, משום בזיון, דלרש"י אין בו קדושה כלל.

אבל לפי משנת חכמים אפשר לומר, דשם שנכתב שלא במקומו אף דלא קדיש כלל, לרש"י ואין איסור מחיקת השם, אבל מ"מ על מצות עשה דאת ה'

אלקיד תירא, כנראה מהש"ס סנהדרין גבי מכרז את ה' דלמא מברז, עובר, אפילו שהשם לא נתקדש, כיון שהשם מתבזה אין זה יראת ה' לפיכך יגנו, ולפיכך היה צריך דוד להק"ו. וצ"ע רב בזה.

תשובה להערות

בנוגע לשאלתך על מאמרי בנוגע לחפירות ע"י הכותל המערבי. שאלת, שהחפירות הם חוץ לכותל המערבי, וחוץ להר הבית לצד דרום; יש שמועות שהם נוגעים דרך החפירות ביסודות של הכותל, ואפילו לשים אצבע בין האבנים של הכותל יש שאלה באבני גזר שיהיה אסור מטעם ביאה במקצת, היות שאנחנו היום זכים, ע"ן שם ביו"ד ודבריו ארוכים. ואפילו נניח שלגמרי לא מתעסקים כעת לצד כותל מערבי, אבל היות שהם מעונינים בחפירות של מקומות היסטוריים ואין עליהם עול תורה ומצות במה אנו בטוחים שהם לא יחסרו שם חפירות ארכיאולוגיות?

ובכדי להקדים רפואה למכה כדאי לברר קודם את מקורות ההלכה בענין גניעה במקומות המקודשים לנו, ומהי ההלכה בזה.

ומה שאתה שואל שאלה שניה, מה שייך איסור נתיצה ואיבוד בחפירות ארכיאולוגיות שהרי הם חופרים ומסלקים רק הליכלוך והשיריים מחורבות קודמים שמכסים את המקדש והרצפה, ושומרים על כל אבן שמוצאים? —

הרי בלתי אפשרי שע"י החפירות לא יגעו בעצם רצפת המקדש המקודש, והיות שכונתם לא לצורך בנין, אלא כחנות אחרות, (כחנות מדעיות) זה נקרא דרך השחתה ואסור, לפי הרמב"ם שרק דרך השחתה אסור. ואולי יש לומר כיון שיש כאן צורך לעם ישראל להראות את הבעלות של עמנו על הארץ ועל המקומות הקדושים, ולהראות לעמים ולעולם כולו את שייכותנו מקום הזה, אין זו דרך השחתה, וזה צ"ע; ועל זה הערתי במאמרי, דוק ותשכח.